

**EVIGA VÄRDEN
ELLER
EN TORPARPOJKE PÅ HERRGÅRDEN**

Det var en tidig morgon i början av 1900-talet då Karolus och hans äldre bror John-Erik lämnade sitt hem, skogstorpet, som låg inte långt från den plats i Midsommarkransen där L. M. Ericssons telefonfabrik senare byggdes.

Karolus hette egentligen Karl, tillnamnet hade hans mor gett honom för att han skulle ha åtminstone något att komma med.

Om det här varit början på en saga hade bröderna just tagit farväl av sina föräldrar för att bege sig ut i världen. Då hade det varit vinter, snö och isande kyla. Och i tunnslitna kläder hade de två små föräldralösa pojkarna pulsat fram genom snömassorna och utmatade irrat omkring i timmar vilse i skogen.

Men nu är det här inte en saga, så det var ingen snö och ingen isande kyla. Och vilse gick de inte utan tog sig på mindre än en kvart från torpet till Drakberget. Där på toppen, numera platsen för Brännkyrka

gymnasium, ståtade på den här tiden en imponerande byggnad som kallades Herrgården eller Manhem.

På uteverandan till sin boning på berget stod en lång, smal man och sög i sig den friska morgonluften. Mannen var av grevesläkt, men det var något han inte ville göra sak av. Master, det var vad han önskade benämnas. Han ägde något som var mer värt än adliga anor, pengar nämligen, kapital i fast och lös egendom, allt i trakten som var bebyggt och allt som inte var det därtill. Denne mäktige man stod där på verandan och vred och vände, böjde och bände sina långa lemmar, gymnastiserade med andra ord. Med dessa rörelser som byggde på vetenskapen om den mänskliga organismen skulle inte bara kroppen utan också själen utvecklas. Han gick noga igenom kroppens alla delar, började med huvudet och slutade med fötterna. Eftersom Master var så lång tog det honom tid att komma ända ner till de längst ut sittande tårna, men han var precis färdig med dem då Karolus och John-Erik nådde fram till verandan.

Master betraktade dem. De där knattarna hade han sett förr. Jo, visst, kom han på, pojkarna från skogstorpet.

»Har det hänt något?«

Det kan man säga. På morgonen hade Karolus väckt John-Erik.

»Nu är också mor död«, sa han.

»Nej. Far är död, men mor sover.«

»Hon är död.«

»Hon sover«, sa John-Erik och eftersom han ogillade att bli väckt och att bli emotsagd, i synnerhet av sin lillebror, gav han Karolus en snyting.

Karolus betraktade modern och tänkte att brodern kanske hade rätt. Kanske sov modern fast utan att andas. Men i nästa sekund sa John-Erik: »Hon är död. Hon dog just nu.«

Innan de lämnade torpet sa John-Erik: »Det är som det är. Vi kan inte göra något åt det. Vi ska inte tänka på det mera och inte prata om det. Det är bäst så.«

Men nu var han förstuds tvungen att svara på Masters fråga.

»Det var tråkigt att höra«, sa Master när han fått besked. Han föste in bröderna och förde dem en halv trappa ner till köket där fönstren satt nästan uppe vid taket. På de kaklade väggarna hängde sånt som hör till ett välutrustat kök, på de väggfasta skåpen låg marmorskivor, dishon var vitemaljerad.

Vid den stora spisen stod en kvinna med butter uppsyn, än buttrare blev den då hon fick ögonen på Karolus och John-Erik.

»Värm kaffe och ge de här två något att äta«, sa Master och fru From satte motvilligt pannan på spisen.

Fru From var Herrgårdens alltiallo, hade hand om matlagning, disk, städning och oändligt mycket annat. En gång i tiden hade det funnits en hel stab av betjänter på gården, men det var då det. Det var inte av ekonomiska skäl dessa försvunnit, utan snarare av principer som kanske kan kallas ideologiska. Och som med inomhussysslorna så ock med dem utomhus, endast en anställd, herr Hals. Fast Halsen hade förstås ett antal statare och torpare till sin hjälp med djurskötseln och åkerbruket. Det kamerala skötte Masters hustru med visst bistånd av Master själv. Karolus hade aldrig sett en vackrare varelse än Frun, så finlemmad, så förfinad och med en sådan vit, len hy. Då hon talade var det med en vänlig, låg, nästan viskande röst. Hon gick inte utan skred tyst och omärkligt fram. Att hon just kikat in i köket uppfattade varken Master eller fru From som med misslynt min betraktade Karolus och John-Erik.

Master hade anställt fru From också på andra grunder än duglighet, han såg som hennes främsta merit att hon stammade ur folkdjupet och var överfull av gåtor, ramsor, visor och berättelser om övernaturliga ting och varelser. Inför Karolus och John-Erik skakade hon på huvudet som vore de illabådande varsel. Master märkte inte hennes huvudskakningar utan vände sig till bröderna och sa att då de var färdiga skulle de söka upp honom i salongen.

Och kunnen I läsa och kunnen I skriva
Och kunnen I förlossa min kvida
Så skolen I få bära scharlakan röd
Och rida på gångarna mina ...

Någonstans ifrån hördes den vackra sången.

*

I salongen upptogs nästan hela golvet av en matta. På väggarna hängde tavlor som föreställde allvarligt blickande gubbar. Där fanns också landskapsmålningar, skogar i storm och vilda vattenfall, men det var inte på målningarna Karolus glodde utan på tavelramarna, som glänste likt guld. Och flygeln sen, något så praktfullt hade han aldrig sett.

Först då Karolus hörde en harkling blev han medveten om Masters närvaro. I en stor fåtölj satt den långa mannen tillbakalutad. Han lade ifrån sig häftet han läst i och vinkade fram dem. Satte sedan genast igång en utfrågning, ett förhör, som av frågorna att döma kunde ha handlat om ifall de skulle tillåtas stanna på Herrgården eller inte. Men så var det inte, Master hade redan bestämt sig för att ta sitt ansvar gentemot sina förna underlydande och ge de nu föräldralösa bröderna ett nytt hem.

Vad utfrågningen syftade till var att avgöra vilken grupp bröderna skulle tillhöra. Master bedrev nämligen undervisning på Herrgården. Han gav fattiga barn från trakten utbildning. Folkskollärarna hade i uppdrag att rapportera till honom om de fick korn på någon särskilt begåvad fattiglapp. Den lilla skaran som valts ut kallades Masters gossar. Några begåvade flickor hade dittills aldrig upptäckts.

Då Karolus och John-Erik kom till Herrgården fanns sex Masters gossar, tre var söner till torpare, två till statare och en till arbetare.

Efter utfrågningen meddelade Master att Karolus skulle placeras i denna klass. Redan samma eftermiddag var det dags att börja.

»Gå nu tillbaka till fru From och be henne sätta er in i den ordning som gäller här på Herrgården«, sa Master, lutade sig bakåt och tog upp den skrift han lagt ifrån sig då de stigit in i salongen. Tankar om ståndscirkulationen, hette den, om någon undrar.

Karolus hade svårt att förstå att han kunnat hamna bland de utvalda och än mindre fattade John-Erik det. Det måste ha varit den lille skitens uppsyn. När han blev nervös fick han ett särskilt ansiktsuttryck som kunde förväxlas med intelligens. I själva verket var han nära att kacka i brallan. Karolus var en liten idiot och Master en stor. John-Erik tog ut sin värsta ilska genom att ge sin bror några ordentliga snytingar.

De återvände till köket och fru From redogjorde för vad som gällde på Herrgården. Mitt i redogörelsen hördes på nytt den vackra sången.

»Vem är det som sjunger?« vågade sig John-Erik på att fråga.

»Maria, min dotter«, sa fru From. »Hon kan sjunga men inte tala.«

»Det var konstigt.«

»Det finns konstigare saker än så här i världen«, sa fru From och vände sig bort.

Mer än halva sanningen hade inte fru From sagt, kan jag avslöja. Maria var hennes dotter men hon var fosterdotter. Som spädbarn hade hon kommit till Herrgården i en korg som någon ställt på verandan. Där hade Master upptäckt henne vid morgongymnastiken. Stum var hon egentligen inte heller utan blyg och så rädd för att säga fel att hon inte förmådde få ett enda ord ur sig. Tack vare sången kom förstås en del ut.

Fru From gick nu från rum till rum och visade Karolus och John-Erik runt i huvudbyggnaden. De fick till och med glutta in i Masters badrum, det första och länge det enda i Midsommarkransen. Master var mycket noga med hygien, varje morgon och kväll ställdes pojkarna upp för inspektion. Munnarna kontrollerades särskilt noga, ty munhålan var sjukdomarnas inkörsport. Eftersom bacillerna och bakterierna härjade i trasiga tänder så skulle dessa vara ordentligt

fingernuggade och matresterna noggrant bortpetade med ren nagel.

Fru From visade dem sedan flyglarna, i den ena låg klassrummet, i den andra sovsalen och matsalen. Då detta var gjort lämnade hon dem.

Karolus skulle få gå i Masters skola, men John-Erik då? Jo, också han, men bara på förmiddagarna.

Det var så att det förutom Masters gossar fanns ännu en grupp på Herrgården, Masters grabbar. Gos-sar och grabbar har det funnits både tidigare och se-nare, men inte i den betydelse de hade på Herrgården. Masters grabbar bestod av ett antal mindre begåvade pojkar från överklassen. Dessa hade Master tagit sig an för att göra folk av. Antagligen var Herrgården den sista utvägen för de familjer som skickade sina söner dit. Men det är osäkert om alla visste att Masters metod bestod i att förvandla pojkarna till drängar och arbetare för att bidra till en nödvändig cirkulation klasserna emellan. Dessa dumskallar gav han alltså en möjlighet att tjäna sitt land med kroppsligt arbete. John-Erik tillhörde för all del inte överklassen och det kan tyckas vara en överloppsgärning att förvandla ho-nom till det han redan var, men låt oss anta att Masters goda hjärta talade till honom och sade: Det är synd att skilja bröderna åt, också den äldste kan få stanna, i alla fall som grabb.

Som omständigheterna var hade det ordnat sig väl

för de föräldralösa bröderna. Så gott det gick försökte de låta bli att tänka på sina döda föräldrar.

»Det är som det är. Vi ska inte prata om det«, sa John-Erik återigen. »Förstår du det?«

Karolus nickade. Han skulle försöka.

De hade fått ett nytt hem på Herrgården. John-Erik var vid den här tiden sju år och Karolus var sex.

Fastän Karolus inte hade åldern inne började han skolan. Han var yngst i klassen, de andra Mastersgossarna var några år äldre med undantag för den gosse han kom att sitta bredvid, arbetarpojken Ola Johansson, en benig kille med ett illerlikt ansikte. Ola var nyss fyllda sju. Vänskap uppstod.

Gossarna satt inte i pulpeter utan runt ett avlångt bord. Master hade sin plats vid ena kortänden. Bakom honom en stor griffeltavla och på de andra väggarna kartor och planscher och hyllor med häften och böcker.

Karolus såg beundrande på Master. Lång och rak i ryggen stod han vid bordsänden i en tunn tweedkostym, till vilken hörde en väst och i den västens ficka låg ett guldur, som Master då och då med en elegant gest knäppte upp boetten på för att kontrollera tiden. Det mesta hos Master var elegant, till och med det ljud som uppstod långt inne i munnen då han satte tungan mot den övre tandraden, ett klickande läte som betydde att han var nöjd, mycket nöjd. Inte minst det

han yttrade var elegant. Karolus sög i sig vartenda ord.

Även om det var skillnad på en gosse och en grabb skulle det inte finnas vattentäta skott dem emellan och därför åt de tillsammans och sov i samma sal och något skäl att hålla dem åtskilda på fritiden fanns det enligt Master inte, tvärtom. Det var hans tanke att de båda klasserna skulle lära känna varandra så att främlingskap och fiendskap motverkades. På förmiddagarna gick alla i skolan, men på eftermiddagarna bistod grabbarna herr Hals i olika utomhusarbeten eller hjälpte fru From med inomhussysslorna.

Nu var det eftermiddag och Karolus lyssnade fascinerad till Master som berättade om Olof Rudbeck, en lärd man som levt under den svenska stormaktstiden på sextonhundratalet, professor i fysik och botanik, men dessutom, förstod Karolus, en hejare på att snickra och svarva och smida och teckna och sjunga och musicera ... Men vad som fick Karolus att riktigt häpna var det verk Rudbeck skrivit och ur vilket Master läste högt: »Sverige, det nutida, levande, påtagliga, där vi leva vårt dagliga liv, är Manhem, Atlantis, Paradiset, mänsklighetens urhem.«

Sa han att Sverige var paradiset?

»Intet skönt, stort eller gott finns i människovärlden«, fortsatte Master sin läsning, »ingen kunskap, ingen konst, ingen dygd, till vilket svenskarna inte äga

förhandsrätt och urgammal hävd. De gamle romare och greker voro härliga skalder – men deras skaldestycken voro dock bara svaga spillror av Atlantis gudaborna dikter.«

Karolus satt och gapade.

»Ingen jord är bättre än Sveriges jord, ingen luft sundare, intet vatten mer hälsobringande än Sveriges.«

Inget vidare för Karolus att sen få höra Master säga att allt vad den store Rudbeck skrivit i *Atlantican* inte riktigt höll för modern forskning. Men lyckligtvis fortsatte han: »Låt oss för den sakens skull inte förledas att tro att den är helt felaktig. Olof Rudbeck är ett av vårt lands stora snillen och hans insats ska bestå i evinnerliga tider.«

Master tillade att Rudbecks fosterlandskärlek var något för dem alla att begrunda och lära sig av. »Och ni som kommer från enkla förhållanden ska veta att också ni en dag kan åstadkomma något stort för vårt land.«

Karolus var upprymd. Att Sverige var så fantastiskt hade han inte riktigt haft kläm på och inte heller att svenskarna var ett så snillrikt folk. Det är mycket jag inte känner till, tänkte han. Men här på Herrgården ska jag få lära mig en massa, tills jag blir så lärd att jag, Karolus Karlsson, en dag ska kunna åstadkomma något stort för mitt land.

Karolus blundade och tänkte på att han var en svensk och inte nog med det, han var en Mastersgosse, en utvald. Det var inte illa att på så kort tid ha stigit från botten till en rent himmelsk höjd. Så uppe i utvaldhet var han att det dröjde till kvällen innan han kom ner på jorden.

Det var läggdags. John-Erik var inte nöjd med sin säng.

»Vi byter«, sa han till Karolus. »Jag tar din.«

Karolus aktade sig för att säga emot men åkte ändå på en snyting för att han inte skulle inbilla sig något. Det var nog inte bara sängen, John-Erik hade väl märkt hur det lyste om den lille skiten.

Karolus låg klarvaken, för han hade gjort misstaget att försöka skynda sig in i sömnen. Nu kunde han inte längre hejda det han lyckats hålla ifrån sig under dagen, tanken på att föräldrarna var döda och att han aldrig mera skulle få se dem. Varför måste man dö, tänkte han.

Med den frågan obesvarad somnade Karolus ändå till slut. Hans första dag på Herrgården var över.

*

Ibland drev Karolus omkring i Herrgårdens omgivningar. Någon hade lämnat besked om att det var en

djurrik trakt, att där fanns älg och rådjur, hare och räv, fåglar av alla de slag och gråsuggor om man vände på en sten. Och troll och snuvor, häxor och trollkarlar, maror och varulvar – detta enligt fru From. Men dem såg man inte, skogen gömde de sina.

Vad var det han hörde?

Den första bön jag beder eder om
Den låter eder och väl befalla
I tagen liten Maria till er lilla vän
Ty hon är ...

Han fick syn på Maria. Hon satt med ryggen emot honom och plockade lingon.

»Om du kan sjunga kan du inte vara stum«, sa Karolus.

Hon kastade en hastig blick på honom.

»Du är inte stum, eller hur?« sa Karolus.

Något svar fick han inte.

»Du sjunger vackert.«

Där kom ett litet leende.

»Vem har lärt dig sångerna?« sa Karolus. »Är det Master?«

Inget svar.

»Är det Frun?«

»Är det Frun?«

Vad var det? Vem sa det? Det måste ha varit Maria.

»Du kan tala!« sa Karolus.

»Du kan tala!«

Visst var det Maria. Det konstiga var att hennes ord nådde ut fast hennes mun var så gott som stängd. Och när hon upprepade Karolus ord var det med hans röst, med exakt samma stämma. Det var väldigt konstigt, kusligt nästan.

Maria reste sig och gick iväg. Karolus såg efter henne, kvar hängde frågan: Hörde jag verkligen rätt?

Karolus gick vidare, nu åter med Olof Rudbeck i tankarna och vart han än gick tycktes han få det bekräftat att inget land på jorden bättre än Sverige var. Och då han stod på Drakberget och såg ut över omgivningarna kunde han konstatera att ingen natur var skönare.

Kanske överdriver jag en aning. Det var ju inte så att Karolus var på väg att spricka av allt det härliga som uppfyllde honom, men så pass nära var det ändå att han kände sig tvungen att då och då pysa ur sig lite också till sin bror. Men ju mer han pyste och särskilt om det handlade om vilken stor och märklig man Master var, ju ivrigare sa John-Erik emot honom. När orden tröt gav han Karolus på skallen.

John-Erik är sur för att han inte får tillhöra oss gossar, tänkte Karolus. Då han en gång antydde detta för brodern hukade han automatiskt för snytingen. Men den uteblev, John-Erik blev konstigt nog inte arg utan

garvade högt och sa att Karolus var en större idiot än han trott.

Den uteblivna snytingen förvånade Karolus så mycket att han plötsligt kände ett behov av att försvara brodern mot sig själv. Kan du inte förstå, Karolus, sa han, att John-Erik bara vill dig väl, att han gör vad han kan för att uppfostra dig.

Jo, men ...

John-Erik har ju alltid passat dig då mor var på sitt arbete.

Jo, men ...

Han bryr sig om dig.

Jo. Jo, visst kunde Karolus se det så, men John-Erik hade gått och gick till verket med alltför stor nitälskan. Han handlade efter principen att slå hårt och i tid, det vill säga redan innan Karolus gjort något. Nu stod de inför varandra, John-Erik ännu skrattande åt sin lille idiot till bror. Och så kom den ändå till slut, snytingen, åtföljd av den vanliga förmaningen att Karolus inte skulle inbilla sig något.

Inbillade sig Karolus något? Uppenbart var att Master uppskattade honom och ställningen som en utvald hade gett Karolus en ökad tro på sin egen betydelse, men det fanns starka motverkande krafter. Varje gång han försökte kaxa upp sig stötte han på benhårt motstånd från sig själv. Redan från första stund hade han haft osäkerheten i sig och den yttrade sig i tvivel på

... Ja, på det mesta. Den yttrade sig i rädsla för vad som skulle kunna hända och han funderade ständigt ut sätt att bemöta detta ännu inte skedda. Fantasi hade han så det räckte och därmed är vi tillbaka vid inbillningsförmågan, måhända i en annan mening än vad John-Erik avsåg då han sa till Karolus att inte inbilla sig något.

»Du är inte en idiot, du är en dubbelidiot«, sa John-Erik och skrattade på nytt.

Karolus stirrade. Vad var det i broderns blick? Kunde det verkligen vara avsky han såg i den? Nog för att John-Erik kunde tycka att han var en idiot, dubbelidiot till och med, men till avsky borde det vara långt. Och kunde det verkligen vara möjligt att Karolus i detta ögonblick kände detsamma? Inte kunde de på allvar avsky varandra. De var ju bröder.

*

En eftermiddag deklamerade Master en dikt.

Väl formar den starke med svärdet sin värld
Väl flyga som örnar hans rykten;

Karolus lyssnade uppmärksamt.

Det *sanna* är evigt: kring himmel och jord
Genljuda från släkte till släkte dess ord.

Vissa ord betonade Master särskilt starkt.

Det *rätta* är evigt: ej rotas där ut
Från jorden dess trampade lilja.

Han deklamerade med hög och fast röst.

Det *sköna* är evigt: med fiken håg
Vi fiska dess guldsand ur tidens våg.

»Fiken betyder ivrig«, sa Master och fortsatte.

Så fatta all sanning, så våga all rätt,
Och bilda det sköna med glädje!
De tre dö ej ut bland människors ätt,
Och till dem från tiden vi vädje.
Vad tiden dig gav må du ge igen,
Blott det eviga bor i ditt hjärta än.

»Det eviga heter den här dikten och den är skriven av ett svenskt skaldesnille, Esaias Tegnér«, sa Master.
»Den gör skäl för sitt namn, eller hur, gossar? En människas inre värld är oberoende av den yttre. Eviga världen kan aldrig förstöras ... «